

מאת יוליה שפילקו, סדנת עבודה מעשית, התכנית לחינוך והוראה לתלמידים בהדרה בהנחיית אסתי בר-שדה

עבודה עם הצוות בגיל הרך

הכנה לעבודה עם הצוות, היה עליי לבחון את התמונה הכללית, את השיח בין חברי הצוות, כדי להבין כיצד המטפלות חושבות ופועלות. בעקבות עבודת הסמינריון שלי שעוסקת בהתמודדות הצוות עם אלימות של ילדים, שוחחתי עם כמה מטפלות והייתי מודעת להאשמתן את ההנהלה באי התערבות וחוסר עזרה בהתמודדות, לתחושות הייאוש והתסכול. החלטתי לשוחח עם המטפלת י', שעמה יצרתי קשר קרוב יותר, ושצפיתי בה במצבים מסוימים בעבודתה עם ק'.

בפגישתנו הסברתי לה על תהליך העבודה והיא נענתה ברצון. לשאלתי "מה שלומך?" נענתה ישר בתשובות הנוגעות לעבודתה ולא על מצבה האישי: "קשה, לא קל", "השנה בכלל אנחנו לבד", "יש ילדים קשים מאוד", "המשפחות השנה הן פשוט חבל על הזמן, אין בכלל עם מי לדבר". חשתי תסכול רב שיוצא מדבריה, אך גם הקלה ושחרור שניתנה לה הזדמנות להביע את מצוקתה, דבר חשוב לדעתי על מנת לעזור לה ולשאר הצוות להתמודד עם הקשיים.

שאלתי אותה אם היא כועסת: "אני לפעמים כועסת, בטח לא קל!" תשובה שנבעה לתחושותי מתסכול ועייפות.

"צפיתי בעבודתך עם ק' וראיתי שלא קל לך".

י': "כן, הוא לא עוצר לרגע, הוא לא מתעניין בכלום, לא יושב, לא עובד, שום דבר! מאז שהוא הגיע הוא לא מוצא את עצמו".

ביקשתי מ-י' שתפרט מה כוונתה ב"לא מוצא את עצמו".

י': "נו, עובר ממקום למקום, לוקח חפץ זורק, מציק לילדים, עובר מהר למשהו אחר ואז ילדים בוכים וכל מיני". חשוב לי להתעכב על תיאור זה כי פה היא מספרת לי ש-ק' בעצם עושה משהו - בעצם העובדה שהוא לא מוצא את עצמו בין כל הפעילויות שהוא מנסה, ותחושת התסכול של הצוות והעייפות גורמות לילד להיות מחוץ לתחום.

אמרתי לה שאני מאוד מבינה אותה, ובאמת הבנתי - הרי בדברים שלה שמעתי את עצמי לפני שלמדתי להתבונן על הסיטואציה בצורה אחרת - אך הרגשתי חשתי גם אי נוחות מסוימת, שאולי נבעה מהחשש שהיא תחשוב שאני לא מבינה אותה מספיק ומנסה ללמד אותה מה כיצד היא צריכה לנהוג. תחושה זו לא הייתה נעימה אך חשבתי גם אם היא חושבת כך מה יהיה? פתאום הרגשתי מעין התעוררות ופיכחון.

צינתי שאני רואה שהילד מתקשה מאוד ושלא קל אתו, ו-י' התחילה לחזור על אותם הדברים. ראיתי לנכון לשקף לה את הדברים הטובים שראיתי מהצד: אמרתי לה שלמרות הקושי עם הקבוצה ועם ק', היא הצליחה לעשות המון דברים חיוביים וטובים, ובעיקר נתנה לאימא שלו תחושת אמון במקום הזה, כי המטפלות יודעות הכול על המצב המשפחתי משיחות עם האם (הצוות יודע הרבה על המשפחה של הילד ויודע לזהות מצבים נפשיים של האם, ומשתמע מכך

שהיא מרגישה שהמקום הזה בטוח בשבילה פשוט לשפוך את הלב). אמרתי לה שהעבודה שהיא עושה והאמפתיות שהיא מפגינה כלפי האם אינן ברורות מאליו. "י שוב חזרה על קשייה של האם: "כן, מסכנה, היא על הפנים, לפעמים היא פשוט לא מתפקדת, בקושי הולכת, אין לה כבר כוח כלל ועוד ק' הוא ילד קשה, אין לה סבלנות אליו". בשיחה זו ראיתי פן חיובי - בדרך כלל השיח שהתקיים בצוות כלל הרבה האשמות כלפי ההורים, וכאן ראיתי אמפתיה כלפי האם למרות הקושי עם הילד. המטפלת לא מאשימה את המשפחה (מה שנהגנו לרוב לעשות בינינו). לדעתי זהו שלב מאוד חשוב להתחיל להסביר איפה נמצא הילד בכל הסיטואציה הזאת. היחס המבין כלפי האם יתרום להבנה מעמיקה יותר של מה שקורה לילד וממה נובעת ההתנהגות שלו. בשלב הראשון הסברתי ל-י' שילד נולד למשפחה ושם הוא גדל, לומד ורוכש את הכלים הבסיסיים שיעזרו לו בעתיד. בעזרת התיאוריה של אריקסון הראיתי ל-י' שבעצם אין סיבה שק' יתנהג אחרת, הוא פשוט לא יודע איך. התמקדתי בשלב העצמאות והסברתי לה כיצד בעצם הילד רוכש עצמאות, ומה קורה כשהוא רוצה להתנסות לבד בדברים ולאימא להוריו אין זמן וכוח. שאלתי אותה מה לדעתה ענתה לו האימא כשניסה בפעם הראשונה לאכול לבד והפיל את האוכל. "י חשבה מעט: "די נו, אין לי כוח אליך, תביא את הכף ואל תיגע!" היא ממש דקלמה את המשפט הזה מתוך היכרותה עם האם.

הרגשתי שהיא מקשיבה ועוברת לה מחשבות רבות בראש. שאלתי אותה על מה היא חושבת עכשיו.

"י: "כן! באמת לא פשוט, בטח הילד היה עם עצמו רוב הזמן (אני מאמינה שבאמת חשבה על זה וזו התחלה טובה).

בשלב השני הראיתי לה תצפיות שעשיתי על הילד והתמקדתי בדברים הטובים שהיא עשתה כמו: הרגעים שבהם הרגיעה אותו, הקשיבה, התכופפה לגובה שלו. יחד הבחנו מתוך התצפית ברגעים שניתן לעזור לילד בתוך כל אי השקט שלו. "י המשיכה: "כן, אנחנו עושות, זה לא שאנחנו לא עושות, אבל זה לא עוזר. שתי דקות והוא ממשיך שוב בשלוי" (משפט זה הנחה גם אותי גם בעבר וזאת התפיסה השגויה שניתן לשנות על מנת באמת לעזור). בדבריה של "י יש ייאוש ותסכול וחשיבה שחייבת להיות תוצאה, אחרת מה זה שווה? עליי להסביר לצוות המטפלות שלכל מה שהן עושות לא בהכרח תהיה תוצאה (יש לציין שהצוות עושה עבודה מאוד טובה עם הילדים, אך עם ק' מתקשות לזהות סיטואציות בגלל ייאוש).

קעת ביקשתי מ-י' לבחור סיטואציה ולתאר מה קרה שם: "י תיארה לעומק את הסיטואציות שהתרחשו, מה קרה אחרי, מה היא עשתה, מה ציפתה שיקרה ומה הייתה רוצה שיקרה על מנת שתרגיש שהצליחה. כפי ששיערתי היא ציפתה שהילד יירגע קצת, ייקח משחק, ולא יקום במשך כמה דקות, לא יחזור על מה שעשה. וכאשר זה לא הצליח, מה היו התחושות? ביקשתי ממנה לענות בכנות, בלי להתבייש או לחשוש כי זה אנושי, זה לא משהו חריג. היא ענתה לי שהיא חושבת "שכלום לא יעזור, הוא לא מבין, לא משנה כמה מדברים, מסבירים, ק' חוזר על שלו. מה שלא תעשי אי אפשר, הילד ימשיך".

פתאום עלה בי רעיון להסביר לה את מה שהיא עושה דרך מקרה משותף לשתינו.

שאלתי את "י אם היא זוכרת כמה דיברה איתי והרגיעה אותי במצבים של לחץ ודאגה כאשר הייתי חדשה בעבודה. "י: "כן, בטח". היא נהגה לומר לי שוב ושוב: "אוי, את רגישה, תפסיקי לחשוב על זה או על זה".

שאלתי אותה: "האם הצלחת לשנות אותי?", והיא ענתה: "לא". "אך האם זה אומר שלא עזרת לי באותם רגעים?" י: "כן, דיברנו וזה עוזר". שאלתי מה הייתה המטרה שלה כאשר דיברה איתי. י: "לעזור לך". "האם לא התכוונת לשנות אותי? י צחקה: "זה אי אפשר!" כאן חזרתי לעבודה שלה עם הילד: "זה דומה למה שקורה לך עם ק'. את לא מסוגלת לשנות אותו או את המציאות שהוא גדל בה, אך אם את מזהה סיטואציות ועושה את מה שאת עושה, זה הרבה גם אם הוא חוזר על התנהגות שלו פעם אחר פעם. בכל זאת היית איתו ועזרת לו לצבור חוויות חיוביות שהוא לא זוכה להן במקומות אחרים בחייו כי אין לו הרבה הזדמנויות כאלה. לפי מה שתיארת לי, את מצליחה הרבה גם אם הוא לא משתנה פתאום ומצליח לשבת שעתים ולשחק. בשיחה שתוארה לעיל ישנם הרבה תכנים. אין אפשרות להתמקד בכול, אך על מנת לעזור לילד ולצוות להתמודד עם הקשיים יש צורך ראשוני בשינוי דפוסי חשיבה. בזמן השיחה עם י הבנתי שתוך כדי אימון שיחות ניתן לעזור גם לעצמך וגם לאנשים אחרים, וזה מאוד מקל בהיבטים רבים בחיים.

שיחה עם ג' - מטפלת נוספת בקבוצה

שאלתי לשלומה. ג': "בסדר... אני יודעת". תשובה זו מקשה על המשך השיחה, ומניסיון קודם ביקשתי שתספר לי מה קרה היום שמאוד עצבן אותה. בכוונה בחרתי להשתמש במילה "עצבן" על מנת לתת לה אפשרות לדבר חופשי יותר בלי לחשוש. היא ספרה לי שבזמן המפגש ק' מאוד רצה לשבת עם המכוננית וכאשר היא לא הסכימה הוא התפרץ, לא רצה לשבת, כעס מאוד והפריע להעביר את המפגש. המעניין הוא, שלא ביקשתי לספר על ילד מסוים, אך היא דיברה על אותו הילד שהזכירה י'. לדעתי ישנן שתי סיבות לכך: האחת מכיוון שאני עובדת איתו והיא אוטומטית חשבה עליו; והסיבה השנייה היא שהילד ננטש על ידי הצוות עקב עייפות והתסכול שהן חוות בגלל התנהגותו.

הבנתי מיד על מה היא מדברת. פעמים רבות הילדים רוצים לשבת עם החפץ ליד שולחן האוכל או במפגש. שאלתי את ג' אם היא זוכרת מה היה לפני שהיא הזמינה את הילדים למפגש, מה ק' עשה? היא ענתה: "כמו תמיד, רץ, קפץ, אחר כך התחיל לשחק עם המכוננית שהוא אוהב". שאלתי הבאה הייתה: אם הייתה מסכימה שישב עם המכוננית - מה היה יכול לקרות?. כפי שכבר ידעתי מניסיוני בגן, ג' ענתה: "לא יושבים עם חפץ במפגש, אחר כך כל הילדים ירצו! זה ירצה את המשחק הזה וזה את המשחק הזה, יתחיל בלגן! (יכולתי לדמיין מצב שבו הילדים צועקים, והשקט שהמטפלת השיגה הופך לרעש בלתי נשלט). "ומה יקרה אם כל הילדים ירצו לשבת עם חפץ? ממה את חוששת?" ג': "הם יתחילו להגיד גם אני רוצה וגם אני רוצה". "את חוששת שלא תוכלי להרגיע את המהומה שתיווצר?" ג': "לא, מה פתאום, אני לא מפחדת, אבל זה כללים של הגן." (לדעתי, השקט שהופך למהומה ולרעש, מפחיד מאוד את הצוות בכל המערכות החינוכיות. זה מובן, אך זה נובע גם מפחד מכישלון, מאחר שבמסגרת שלנו, למיטב ידיעתי, ההצלחה והמקצועיות נמדדות באמצעות משך הזמן שהמטפלת או הגננת מחזיקה במפגש את הילדים ואם היא משתלטת על הקבוצה). אמרתי ל-ג' שאני מבינה על מה היא מדברת, אך שאלתי האם גם במחיר של רעש, לא שווה לחרוג קצת מהכללים של הגן בשביל הילד, שמוכן לשבת רק עם המכוננית שלו. המשכתי בטיעוניי: אולי המכוננית שחשובה לו מקנה לו ביטחון מסוים אם הוא כל כך רוצה לשבת איתה. ג' ענתה: "לא, ק' סתם רוצה לעשות מה שהוא רוצה, אי אפשר להרשות לו הכול!" (נזכרתי בתצפיות שערכתי והבנתי שהקושי בעבודה לא מאפשר לצוות לראות מה באמת

קורה). שאלתי: "האם במשך היום אתן באמת מרשות לו לעשות מה שהוא רוצה?" ג': "לא, מה פתאום!" "אז את אומרת שבמשך היום אתן שמות לו גבולות?" ג': "בטח! הוא צריך גבולות, אם לא הוא יהפוך את הגן!" (אני שומעת נימה של ייאוש בקולה) אני: "האם לפעמים לא כדאי להרחיב את הגבול, לדוגמה עם המכונית? בואי נתאר מצב שהילדים יתחילו גם לצעוק שהם רוצים, מה היית עושה במקרה כזה?" ג': חשבה מעט ואמרה: "הייתי מסבירה אולי שאני מסכימה היום לקי' ומחר אולי למישהו אחר". אמרתי לה שלדעתי זה רעיון מעולה! (היה חשוב לי להבהיר לה כמה עצבים מיותרים ותסכול היא יכולה לחסוך לעצמה). המשכתי לבנות איתה תכנית חלופית למקרה "המעצבן". אני: "אפשר להרשות לו לשבת עם החפץ שהוא רוצה, לסכם איתו שיניח את זה לידו וינסה לא להתעסק בו?" ג': "זה אפשרי אבל גם אם הוא ישב זה לשתי דקות, אולי! (הנה התחושות של הכישלון מהצלחות קטנות שאינן נחשבות). אני: "אני יודעת מניסיוני שהילד ינסה בכל מקרה לגעת במכונית בזמן המפגש, אך מצד שני יקבל ממך תחושה שאת מאמינה בו שהוא מסוגל לעמוד בכך. וגם אם זה לא יצליח, במקרה הכי גרוע הוא ישחק עם המכונית בזמן המפגש. האם זה כל כך נורא?" ג': "לא נורא". הרגשתי שהיא לא שהיא לא מאמינה בזה או לא מבינה עד הסוף. המטרה שלי לגרום לה לזהות סיטואציות שיתרמו בצורה שווה גם לילד וגם לה. אם היא תצליח לשנות קצת את תפיסתה בנוגע לגבולות מול הצרכים של הילדים - יהיה לה קל יותר להכיל מצבים כאלה. ביקשתי ממנה לנסות, וגם אם בפעם ראשונה זה לא יצליח והוא יבקש שוב לשבת עם המכונית - לתת לו הזדמנויות להתנסות. ג': "הוא צריך להתאפק ויכול לחזור אל המשחק אחר כך". מצד אחד המתנה לסיום המפגש מלמדת את הילדים דחיית סיפוקים, אך מצד אחר אם הילד יסרב להשתתף במפגש ויתפרץ - האם ירוויח מכך? או שישבה בניגוד לכללי הגן עם החפץ תתרום לו לתחושות חיוביות - שרואים אותו, מתחשבים בו, מאמינים שהוא מסוגל ועוד.

אמרתי לג' שמצד אחד היא צודקת ואני מבינה אותה, אך כדאי לבחון באיזו גישה יש יותר יתרונות לרווחת הילד. (לאחר מכן שיניתי את דעתי וביקשתי מ-ג' לראות קודם איפה היתרונות עבורה). התפרצויות, עצבים, בזבוז זמן ותסכול נוסף - לא מצאנו שום יתרון בשמירה על הכללים. לעומת זאת, בגמישות וחריגה מהכללים ישנם לא מעט יתרונות: הילד גם ישב לכמה דקות, אולי ישחק עם המכונית בשקט, ואולי ילך הצדה להמשיך לשחק. אך מה הוא ילמד על עצמו? שהוא חלק מהקבוצה. הוא ישב עם כולם, הוא לא היה בצד, לא קפץ, לא רץ, מסוגל לשבת, מסוגל להתאפק מלגעת במכונית לכמה דקות, והכי חשוב הוא ירגיש שרואים אותו ומתחשבים בו כי הוא חשוב. השארתי את ג' עם שאלה למחשבה, ואולי תחלחל בה ההבנה עם הזמן: "אם תגרמי לתחושות אלו לקי', האם זאת לא ההצלחה שלך?"

יצאתי מהשיחה הזאת עם תחושות מגוונות: מצד אחד הרגשתי שהשיחה הצליחה והשפיעה על המטפלות, גם אם מעט; אך מצד אחר חשתי שלא התחלתי אותה נכון, שהתחלתי מהאמצע, ואולי גם כאן הייתי צריכה להבהיר תחילה מה הם הצרכים הבסיסיים של הילד. כמו כן, קשה להשפיע על אנשי צוות שכבר גיבש לעצמם עם השנים תפיסות ואמונות חזקות. להצעתי, ניתן לקיים מפגש משותף בין המטפלות, לאחר שכל אחת מהן כבר נחשפה למשהו חדש, לתת להן לשוחח זו עם זו ולנווט משם את המשך התהליך.

המקרה עם המכונית מהווה דוגמה לתחושת הכישלון של הצוות בעבודה עם ילדים בסיכון. המפגש שהמטפלת הכינה ותכננה מקביל לשיעור בבית הספר שהמורה לא מצליחה להעביר כי ילד זה או אחר מפריע, ואם היא תפעל בניגוד לכללים המקובלים הילדים יפרשו זאת כשחולשה שלה.

לדעתי המטפלת לא בהכרח פחדה מכך שהילדים יקפצו או יצעקו שהם רוצים גם, אני מאמינה שזוהי תחושה של חולשה מול קבוצת ילדים גדולה. הימנעות ממציאית פתרונות יצירתיים והיצמדות לכללים גורמות למצב הפוך, שבו במקום להכיל את הילד נוצר בלגן כי ק' התחיל למרוד ולהתפרץ, ונראה שהמטפלת חושבת שהעמידה בכללים גורמת לה להיראות חזקה מול הקבוצה. הקושי העיקרי שלי בשיחות אלה עם הצוות הוא החשש שאגרום להם לתחושות אשמה, שאינם פועלים בדרך הטובה ביותר למען הילדים. אך מצד אחר, אם לא אצביע על מקרה מסוים ולא אנתח אותו מהיבט אחר, יהיה זה בלתי אפשרי מבחינתי לחוש מקצועית בעבודתי.